

Developing a Model for Evaluating the Effectiveness of Risk Management in the Banking Industry

Ramin Ghorbani

PhD. Candidate, Department of Accounting, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: ghorbani.ramin@yahoo.com

Gholamreza Kordestani

*Corresponding Author, Associate Prof., Department of Accounting, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: kordestani@soc.ikiu.ac.ir

Hamid Haghghat

Associate Prof., Department of Accounting, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: hhagh2006@yahoo.com

Mohammad Hossein Ghaemi

Associate Prof., Department of Accounting, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: ghaemi_d@ikiu.ac.ir

Hamid Azizmohammadlou

Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: azizmohammadlou@soc.ikiu.ac.ir

Abstract

Objective: The purpose of this paper is to develop a model for evaluating the effectiveness of risk management according to the environmental characteristics and conditions of the banking industry. Unlike previous studies, all aspects of risk have been considered in this study. Also, given that the Basel Committee Statements provide minimal requirements for determining the financial health of banks, this study intends to evaluate indicators for assessing the effectiveness of bank's risk management, taking into account Basel Committee statements, International financial reporting standards for banks and COSO Committee statements.

Methods: In this research, a qualitative method and a grounded theory-based approach have been used. For this purpose, an integrated model of risk management effectiveness has been Provided by obtaining the opinions of banking industry experts, and in particular members of the Bank Risk Committee,

while extracting the risks of the banking industry as well as factors affecting the effectiveness of risk management.

Results: The results of the study showed that the country's banks are exposed to financial, operational, strategic, business and eventual risks. The findings showed that the effectiveness of risk management can be assessed by 47 indicators in financial, operational, strategic, business and event categories. The results also showed that in addition to the performance of the central bank, the introduction of new laws and changes in laws and regulations play the most important role in improving banks' risk management effectiveness. Finally, the findings of the study showed that effective risk management in addition to the positive consequences for the organization has positive consequences at the community and international level.

Conclusion: The indicators obtained in this study showed that in addition to common indicators for assessing effectiveness of risk management, there are other indicators based on the economic environment of Iran that can be effective in assessing effectiveness of risk management in the banking industry.

Keywords: Risk management, Risk management effectiveness assessment indicators, Basel Committee statements, COSO Committee statements, IFRS.

Citation: Ghorbani, Ramin; Kordestani, Gholamreza; Haghghat, Hamid; Ghaemi, Mohammad Hossein; Azizmohammadlou, Hamid (2020). Developing a Model for Evaluating the Effectiveness of Risk Management in the Banking Industry. *Financial Research Journal*, 22(4), 496-520. (in Persian)

Financial Research Journal, 2020, Vol. 22, No.4, pp. 496-520

DOI: 10.22059/frj.2020.296177.1006981

Received: January 19, 2020; Accepted: June 16, 2020

Article Type: Research-based

© Faculty of Management, University of Tehran

ارائه مدلی برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک در صنعت بانکداری

رامین قربانی

دانشجوی دکتری، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: ghorbani.ramin@yahoo.com

غلامرضا کردستانی

* نویسنده مسئول، دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: kordestani@soc.ikiu.ac.ir

حمید حقیقت

دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: hhagh2006@yahoo.com

محمدحسین قائمی

دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: ghaemi_d@ikiu.ac.ir

حمید عزیزمحمدلو

استادیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: azizmohammadlou@soc.ikiu.ac.ir

چکیده

هدف: هدف از مقاله حاضر، ارائه مدلی برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک با توجه به ویژگی‌های محیطی و شرایط حاکم بر صنعت بانکداری است. بر خلاف پژوهش‌های قبلی، در این پژوهش، به تمام ابعاد ریسک توجه شده است. همچنین، با توجه به اینکه بیانیه‌های کمیته بال، الزامات حداقلی برای تعیین سلامت مالی بانک‌ها ارائه می‌کند، این پژوهش، شاخص‌هایی برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک بانک‌ها، با در نظر گرفتن بیانیه‌های کمیته بال، استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی و بیانیه‌های کمیته کوزو ارائه کرده است.

روش: در این پژوهش از روش کیفی و رویکرد مبتنی بر نظریه‌پردازی زمینه بنیان استفاده شده است. برای این منظور، با اخذ نظرهای خبرگان صنعت بانکداری و به‌ویژه اعضای کمیته ریسک بانک‌ها، ضمن استخراج ریسک‌های صنعت بانکداری کشور و همچنین عوامل مؤثر بر اثربخشی مدیریت ریسک، مدل یکپارچه ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک ارائه شده است.

یافته‌ها: بانک‌های کشور با ریسک‌های مالی، عملیاتی، استراتژیک، تجاری و ریسک وقایع مواجه‌اند. یافته‌ها نشان داد که اثربخشی مدیریت ریسک را می‌توان با ۴۷ شاخص و در طبقات مالی، عملیاتی، استراتژیک، تجاری و وقایع ارزیابی کرد. بر اساس نتایج، علاوه بر عملکرد بانک مرکزی، وضع قوانین جدید و تغییر قوانین و مقررات، در بهبود اثربخشی مدیریت ریسک توسط بانک‌ها، مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کند. در نهایت، مدیریت ریسک اثربخش، علاوه بر پیامدهای مثبت برای سازمان، در سطح جامعه و بین‌الملل نیز دارای پیامدهای مثبت است.

نتیجه‌گیری: بر اساس شاخص‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش، می‌توان گفت، علاوه بر شاخص‌های متداولی که برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک وجود دارد، شاخص‌های دیگری نیز بر مبنای محیط اقتصادی کشور ایران، در ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک صنعت بانکداری کشور مؤثر است.

کلیدواژه‌ها: مدیریت ریسک، شاخص‌های ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک، بیانیه‌های کمیته بال، بیانیه‌های کمیته کوزو، استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی.

استناد: قربانی، رامین؛ کردستانی، غلامرضا؛ حقیقت، حمید؛ قائمی، محمدحسین و عزیزمحمدلو، حمید (۱۳۹۹). ارائه مدلی برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک در صنعت بانکداری. *تحقیقات مالی*، ۲۲(۴)، ۴۹۶-۵۲۰.

تحقیقات مالی، ۱۳۹۹، دوره ۲۲، شماره ۴، صص. ۴۹۶-۵۲۰

DOI: 10.22059/frj.2020.296177.1006981

دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۹، پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۲۷

نوع مقاله: عملی پژوهشی

© دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

مقدمه

ورشکستگی مؤسسه مالی لمن برادرز طی بحران مالی ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۸، اعتماد عمومی به نظام بانکی را از بین برد و باعث توقف بازار بین بانکی و توقف مبادلات نقدینگی بین بانک‌ها شد. کمیته بال^۱، به‌منظور جلوگیری از بحران‌های مشابه، در بیانیه‌های قبلی خود تجدید نظر کرد و برای حفظ ثبات نظام بانکی، در قالب بیانیه بال، سه مقررات و رهنمود سختگیرانه ارائه داد. وضع قوانین سنگین برای سرمایه‌گذاری‌های پرریسک بانک‌ها و همچنین، محاسبه و اندازه‌گیری وجه نقد در معرض خطر و کیفیت تسهیلات اعطایی، مهم‌ترین نکات ارائه‌شده در بیانیه یادشده هستند (کامرول^۲، ۲۰۱۶). در بانکداری نوین به‌منظور حفظ ثبات مالی و کاهش احتمال ورشکستگی، وجود مدیریت ریسک سازمانی که ارائه‌دهنده تصویری جامع از فعالیت‌های انجام‌شده در حوزه مدیریت ریسک در تمامی سطوح بانک باشد، از اهمیت زیادی برخوردار است. پیش فرض اصلی مدیریت ریسک این است که دلیل وجودی هر واحد اقتصادی ایجاد ارزش برای ذی‌نفعان خود است. از طرفی دیگر، با توجه به تئوری تضاد منافع، همواره بین مالکان و مدیران سازمان تضاد منافع وجود دارد. بنابراین، با توجه به عدم قطعیت‌هایی که سازمان‌ها با آن روبرو هستند، یکی از مشکلات مدیریت این است که چه میزان عدم قطعیت را بپذیرد، به‌طوری که ارزش ذی‌نفعان رشد یابد و ذی‌نفعان نیز می‌خواهند اطمینان یابند که مدیریت به‌درستی ریسک‌های سازمان را شناسایی و مدیریت کرده است یا خیر؟ مدیریت ریسک بنگاه با رویکردی کل‌نگر در زمینه کنترل مطلوب عملکرد ایفای نقش می‌کند. پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهند که به‌کارگیری اثربخش مدیریت ریسک بنگاه، عملکرد سازمان را بهبود خواهد بخشید (نوکو^۳، ۲۰۰۶) و وضعیت سازمان را متناسب با رشد صنایع و رقبای فعال، ارتقا خواهد داد. از این رو، اجرای اثربخش مدیریت ریسک بنگاه برای رقابت در صنعت، جزء جدانشدنی نظام راهبردی شرکت محسوب می‌شود.

با وجود اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی در چارچوب اصل ۴۴ قانون اساسی و واگذاری سهام شرکت‌های دولتی در این راستا در بورس که موجب رونق و انتقال وجوه سپرده‌گذاران به بازار سرمایه شد، شواهد نشان می‌دهند، به‌دلیل کمبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری پیش روی شرکت‌ها و مخاطراتی که در فرایند سرمایه‌گذاری آنها وجود دارد، همچنان بخش عمده‌ای از وجوه سپرده‌گذاران، در بانک‌ها سرمایه‌گذاری می‌شود. از این رو، بانک‌ها و سایر مؤسسه‌های مالی و اعتباری نقش مهمی در اقتصاد کشورمان ایفا می‌کنند. از طرفی، علاوه بر شرایط متغیر اقتصادی کشورمان، سرمایه‌گذاری منابع سپرده‌ای در فعالیت‌های پرریسک، کمبود نقدینگی و نیاز به استقراض مستمر از بانک مرکزی، دارا بودن معوقه‌های بالا، سرمایه‌گذاری کلان خارج از حیطه بانکداری همانند املاک، مستغلات و راه‌سازی مشکلات ساختاری، ضعف‌های مدیریتی، نبود سازوکارهای راهبردی شرکتی مناسب و در نهایت، بروز فسادهای مالی گسترده (ناشی

۱. کمیته بال مرکب از تعدادی از نمایندگان ارشد بانک‌های مرکزی ده کشور بزرگ اقتصادی موسوم به G۱۰ است که در سال ۱۹۷۴ به‌دنبال ورشکستگی چند بانک بزرگ بین‌المللی تشکیل شد. هدف از ایجاد این کمیته، ارتقای کیفیت و استانداردهای بانکداری در نظام بانکی کشورهای عضو است.

از تضاد منافع)، لزوم به‌کارگیری مدیریت ریسک اثربخش توسط این نهادهای تأمین مالی را که در نهایت به ایجاد ارزش برای ذی‌نفعان منجر می‌شود، با اهمیت کرده است (سودانی، ۱۳۹۶). ریسک‌های متفاوت، علی‌رغم آنکه می‌توانند فرصت‌هایی برای سازمان‌ها ایجاد کنند، به همان اندازه نیز می‌توانند تهدیدهایی بر فضای کسب‌وکار تحمیل کنند. بنابراین، مدیریت ریسک‌ها به صورت انفرادی و همچنین به صورت یک واحد، از ضروریات جدایی‌ناپذیر سازمان‌ها برای ادامه حیات و انجام کسب‌وکار است (فلوریو و لئونو^۱، ۲۰۱۷).

با توجه به اهمیت اجرای اثربخش مدیریت ریسک در رشد و بقای نهادهای مالی در محیط اقتصادی کشور و از سوی دیگر، با توجه به اهمیت و نقشی که گزارشگری مالی در ارزیابی عملکرد سازمان‌ها ایفا می‌کند، هدف از این پژوهش تعیین شاخص‌هایی برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک بانک است. در ادامه جنبه‌های نوآوری این پژوهش بیان شده است:

۱. در پژوهش‌های پیشین فقط به برخی از جنبه‌های مدیریت ریسک^۲ پرداخته شده است، اما در این پژوهش با استفاده از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیان تمامی ابعاد ریسک و شاخص‌های ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک‌ها شده است.

۲. با توجه به اینکه بیانیه‌های کمیته بال، برای تعیین سلامت مالی بانک‌ها، الزاماتی حداقلی ارائه می‌دهد، این پژوهش در نظر دارد، برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک بانک‌ها، با در نظر گرفتن الزامات کمیته بال، استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی و بیانیه‌های کمیته کوزو، چارچوبی ارائه دهد. شایان ذکر است، نتایج این پژوهش با شاخص‌هایی که برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک ارائه می‌دهد، می‌تواند مسیر پژوهش‌های آتی در این حوزه را هموارتر کند.

بر این اساس، در این پژوهش ضمن بررسی سایر ریسک‌هایی که در محیط بانکداری ایران وجود دارد، بر اساس محیط بانکداری کشورمان و با مصاحبه با افراد خبره در صنعت بانکداری (به‌ویژه اعضای کمیته ریسک بانک‌های کشور)، به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر خواهیم بود:

۱. ریسک‌های موجود در صنعت بانکداری ایران کدام‌اند؟
۲. شاخص‌هایی که بتوان اثربخشی مدیریت ریسک‌ها را اندازه‌گیری کرد، کدام‌اند؟

پیشینه نظری

ریسک می‌تواند برای افراد مختلف، معانی متفاوتی داشته باشد. این کلمه، مواردی همچون شانس، عدم قطعیت، تهدید، خطر و زیان را به ذهن متبادر می‌سازد. این دلالت‌های ذهنی، شامل احتمال از بین رفتن، آسیب یا سایر وقایع و رخداد‌های منفی هستند. مدیران ریسک برای سال‌ها از همین تعریف منفی استفاده کرده‌اند. با وجود این، در یک

1. Florio & Leoni

۲. اغلب به مدیریت ریسک‌های اعتباری، نقدینگی، بازار و عملیاتی توجه شده است.

چارچوب کسب و کار، ریسک علاوه بر معایب، مزایایی هم به همراه دارد. بدون ریسک، هیچ فرصتی برای بازده وجود نخواهد داشت. بنابراین، یک تعریف مناسب از ریسک باید علت‌ها (یک عامل متغیر یا عدم قطعیت) و معلول‌ها (انحراف مثبت و منفی از یک خروجی مورد انتظار) را مد نظر قرار دهد (لم، ۲۰۱۸). بر این اساس، شاید جامع‌ترین تعریف از ریسک، تعریف ارائه شده از لم (۲۰۱۸) باشد:

«ریسک متغیری است که می‌تواند به انحراف از یک خروجی مورد انتظار منجر شده و در نتیجه می‌تواند دستیابی به اهداف تجاری و عملکرد کلی سازمان را تحت تأثیر قرار دهد». وهیودی، روسمانیتینا، بودی و سوریا^۱ (۲۰۱۵) در کتاب خود با عنوان «مدیریت ریسک برای بانک‌های اسلامی»، ریسک‌ها را به ریسک اعتباری، نقدینگی، عملیاتی، بازار، قانونی، شهرت، استراتژیک، تطبیق، سرمایه‌گذاری، نرخ سود و ریسک اعتماد^۲ طبقه‌بندی کرده‌اند. از دیدگاه لم (۲۰۱۸)، ریسک‌ها را می‌توان در ده طبقه دسته‌بندی کرد: ریسک استراتژیک، ریسک بازار (شامل ریسک نرخ ارز)، ریسک نرخ بهره، ریسک اعتباری، ریسک نقدینگی، ریسک عملیاتی، ریسک امنیت سایبری، ریسک شهرت، ریسک قوانین و مقررات و ریسک کفایت سرمایه. کمیته بال ریسک‌ها را در هشت طبقه اعتباری، کشور، بازار، نرخ بهره، نقدینگی، عملیاتی، قانونی، ریسک حسن شهرت و ریسک انتقال تقسیم‌بندی می‌کند (گزارش اصول مدیریت ریسک در بانکداری الکترونیک، ۱۳۸۷). از طرفی، کوزو^۳ (۲۰۰۴)، بر اساس اهدافی که سازمان‌ها پیش روی خود می‌بینند، ریسک‌ها را به چهار طبقه کلی عملیاتی، گزارشگری، رعایت و استراتژیکی تقسیم‌بندی می‌کند. بانک جهانی (۲۰۰۰) نیز ریسک‌ها را به چهار طبقه کلی مالی، عملیاتی، تجاری و وقایع تقسیم‌بندی می‌کند. شکل زیر، زیرگروه هر یک از طبقه‌های ذکر شده را نشان می‌دهد (وائل کمال^۴، ۲۰۱۹).

جدول ۱. طبقه‌بندی انواع ریسک‌ها از دیدگاه بانک جهانی

ریسک مالی	ریسک عملیاتی	ریسک تجاری	ریسک وقایع
ساختار ترازنامه	استراتژی‌های تجاری	ریسک قانونی	ریسک سیاسی
صورت سود و زیان	سیستم‌های درونی	ریسک سیاست‌گذاری	ریسک سرایت
نسبت کفایت سرمایه	فناوری اطلاعات	ریسک زیر ساخت‌های مالی	ریسک بحران‌های مالی
ریسک اعتباری	تقلب و ضعف‌های مدیریتی	ریسک سیستماتیک	سایر ریسک‌ها
ریسک نقدینگی			
ریسک نرخ سود (بازده)			
ریسک بازار			
ریسک نرخ ارز			

همان‌طور که اشاره شد، دیدگاه نهادهای بین‌المللی در خصوص طبقه‌بندی انواع ریسک‌ها متفاوت است. این موضوع به تعریف این نهادها از هر یک طبقات ریسک بستگی دارد.

1. Wahyudi, Rosmanita, Bud & Surya
3. COSO

2. Fiduciary Risk
4. Wael Kamal

مفهوم «اثربخشی»^۱، همواره به دنبال مفهوم کارایی مطرح می‌شود. این دو مفهوم، در واقع از چارچوب دانش مهندسی وارد ادبیات علوم مدیریتی شده‌اند (بسانت و لمینگ^۲، ۱۹۹۰). در هر حال، در گستره سازمان و مدیریت، اثربخشی سازمان را می‌توان برداری دانست که ستاده‌های کمی و کیفی را در بر می‌گیرد و منعکس‌کننده کیفیت و ارتباط ستاده‌ها با طیف گسترده‌ای از اهداف کلی و جزئی سازمانی است (جاین و ترینادیس^۳، ۱۹۹۷). برخلاف عناصری مانند بهره‌وری و کارایی، شاید محاسبه مستقیم اثربخشی امکان‌پذیر نباشد. از این رو، همانند سایر عوامل غیرمقداری و کیفی، در سنجش اثربخشی یک سازمان باید از روش‌های کیفی یا روش‌های کمی واسطه استفاده کرد (کهن^۴، ۱۹۹۷). شایان ذکر است، هدف از این پژوهش نیز این است که بتوان بر اساس اهدافی که از مدیریت ریسک سازمانی انتظار می‌رود، شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری اثربخشی مدیریت ریسک ارائه داد.

بر اساس نظر کوزو (۲۰۰۴)، مدیریت ریسک سازمانی فرایندی است که توسط هیئت مدیره و مدیران ارشد به کار گرفته می‌شود تا به وسیله آن، استراتژی شرکت تعریف شده، رویدادهایی که واحد تجاری را تحت تأثیر قرار می‌دهند، شناسایی شده و ریسک‌های مربوطه شناسایی و مدیریت شوند و در نهایت، اطمینان معقولی از دستیابی واحد تجاری به اهداف آن فراهم کنند (کوزو، ۲۰۰۴). همچنین، در بیانیه اخیر کوزو که در سال ۲۰۱۷ با عنوان مدیریت ریسک جامع با تأکید بر استراتژی منتشر شده است، مدیریت ریسک بدین صورت تعریف شده است: «فرهنگ، قابلیت‌ها و روش‌های یکپارچه‌شده با تدوین استراتژی و عملکرد است که سازمان‌ها با تکیه بر آن، ریسک‌ها را برای ایجاد، حفظ و تحقق ارزش مدیریت می‌کنند». از دیدگاه بانک مرکزی ایران نیز، مدیریت ریسک عبارت است از فرایند شناسایی، ارزیابی، تجزیه و تحلیل و واکنش مناسب به ریسک‌های عمده‌ای که تأثیرات نامطلوبی بر دستیابی به اهداف مؤسسه اعتباری دارند و نیز نظارت مستمر بر آنها (بانک مرکزی، ۱۳۸۶). بر اساس بیانیه کوزو (۲۰۱۷) با عنوان «چارچوب مدیریت ریسک جامع یکپارچه‌سازی با استراتژی و عملکرد»، اگر مدیریت ریسک بخواهد اثربخش باشد، باید در مواردی مانند بهبود بخشیدن به فرصت‌های رشد سازمان، شناسایی و مدیریت ریسک‌های بخش‌های مختلف سازمان، افزایش پیامدها و مزیت‌های مثبت با کاهش هم‌زمان در پیامدهای غیرمنتظره منفی، کاهش نوسانات عملکرد، بهبود تخصیص منابع و افزایش انعطاف‌پذیری سازمانی، مفید واقع شود.

گفتنی است، کمیته بال به صورت مستقیم اثربخشی مدیریت ریسک را تعریف نکرده است، با این حال، از رهنمودهای منتشرشده توسط این کمیته در خصوص مدیریت مؤثر انواع ریسک‌ها می‌توان چنین استنتاج کرد که اثربخشی مدیریت ریسک به مفهوم شناسایی، ارزیابی، نظارت و کنترل یا کاهش انواع ریسک‌های عملیاتی، بازار، نقدینگی و اعتباری مطابق با حدود تعیین‌شده توسط هر بانک است. همچنین، بانک مرکزی نیز ضمن دارا بودن دیدگاه کمیته بال به واسطه ترجمه رهنمودهای کمیته بال در خصوص مدیریت مؤثر ریسک‌ها، اثربخشی مدیریت ریسک را دستیابی به اهداف خاص تعریف‌شده برای مدیریت هر یک از انواع ریسک‌ها قلمداد می‌کند (بانک مرکزی، ۱۳۸۶).

پیشینه تجربی

بررسی ادبیات نشان می‌دهد که در ارتباط با ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک با رویکرد کمی، پژوهش‌های بسیار محدودی انجام شده است. با وجود این، در ارتباط با ارزیابی عملکرد بانک‌ها و همچنین، مدیریت برخی از ریسک‌های معمول بانک‌ها (نقدینگی، بازار، عملیاتی و اعتباری)، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. یکی از معروف‌ترین سیستم‌های رتبه‌بندی ارائه‌شده در خصوص سلامت بانکی، مجموعه نسبت‌های موسوم به کامل است که در اکتبر ۱۹۸۷ توسط اتحادیه اعتبار ملی برای ارزیابی سلامت سازمان‌های مالی به کار گرفته شد (عباسقلی پور، ۱۳۸۹). در سال ۱۹۹۷ با افزایش شاخص ریسک بازار به اجزای کامل، سیستم رتبه‌بندی کامل^۱ ارائه شد که با استفاده از آن، ابعاد کلیدی بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی با شش معیار کفایت سرمایه، کیفیت دارایی‌ها، توانایی مدیریت، درآمدها، نقدینگی و حساسیت به ریسک بازار در پژوهش‌های مختلف بررسی و ارزیابی می‌شوند (سانگمی و تاباسوم^۲، ۲۰۱۰). در همین راستا، اوزتورال^۳ (۲۰۱۱)، پراساد^۴ (۲۰۱۲)، رومانا^۵ (۲۰۱۳)، بهندری^۶ (۲۰۱۴)، تریودی و الهی^۷ (۲۰۱۵)، کامرول (۲۰۱۶) و مسعود، خان، شهید و آکتان (۲۰۱۶)، به ترتیب بانک‌های ترکیه، هند، رومانی، نپال، هندوستان، بنگلادش و پاکستان را بر اساس شاخص‌های بین‌المللی کاملز رتبه‌بندی کردند. در حوزه مدیریت ریسک آلووافمی و اسرائیل، سیمون و الاوال^۸ (۲۰۱۴)، تأثیر مدیریت ریسک بر عملکرد بانک‌های نیجریه‌ای را بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که بین اثربخشی مدیریت ریسک و بهبود نسبت کفایت سرمایه و کیفیت دارایی‌ها، رابطه مثبت معناداری وجود دارد. الامری و داویدف^۹ (۲۰۱۶)، اثربخشی مدیریت ریسک در حوزه ریسک‌های عملیاتی را بررسی کردند. شاخص اثربخشی مدیریت ریسک‌های عملیاتی، کاهش مقدار و تعداد زیان‌های عملیاتی گزارش‌شده طی سه سال گذشته شرکت در نظر گرفته شده است. نتایج پژوهش آنان نشان داد، شرکت‌هایی که از فرایند مدیریت ریسک استفاده کردند، به‌صورت میانگین ۶۳ درصد کاهش در تعداد زیان‌های گزارش‌شده را تجربه کردند. لونکوویست و ویلهمسون^{۱۰} (۲۰۱۸)، تأثیر اثربخشی مدیریت ریسک بر ریسک اعتباری بانک‌های دنیا که اطلاعات آنها در دسترس است را بررسی کردند. ارزیابی آنها از اجرای مدیریت ریسک، چارچوب مدیریت ریسک یکپارچه کوزو (۲۰۰۴) بود. نتیجه پژوهش آنان نشان داد که با افزایش اثربخشی مدیریت ریسک، ریسک اعتباری بانک‌ها کاهش می‌یابد.

در سایر صنایع نیز پژوهش‌هایی در خصوص اثربخشی مدیریت انجام شده است. اندرسون^{۱۱} (۲۰۰۶)، در پژوهش خود برای نخستین بار برای اندازه‌گیری مدیریت اثربخش ریسک استراتژیک از نسبت انحراف استاندارد فروش خالص سالانه بر انحراف استاندارد نرخ بازده دارایی‌ها استفاده کرد. پس از وی، گوردون، لوب و تیسنگ^{۱۲} (۲۰۰۹)، در پژوهشی

1. CAMELS
3. Ozturul
5. Romana
7. Trivedi & Elahi
9. Al-Amri & Davydov
11. Andersen

2. Sangmi & Tabassum
4. Prasad
6. Bhandari
8. Oluwafemi, Israel, Simeon & Olawale
10. Lundqvist & Vilhelmsson
12. Gordon, Loeb & Tseng

تأثیر مدیریت ریسک بر عملکرد شرکت‌های آمریکایی را بررسی کردند. آنان در پژوهش خود بر اساس اهداف ارائه‌شده در چارچوب مدیریت ریسک سازمانی که کوزو در سال ۲۰۰۴ منتشر کرد، در حوزه اثربخشی مدیریت ریسک گزارشگری از شاخص بهبود گزارش حسابرسی، کیفیت ارقام تعهدی و کاهش تجدید ارائه ارقام صورت‌های مالی، در حوزه دستیابی به اهداف عملیاتی از نسبت فروش به جمع دارایی‌ها و نسبت درآمد به تعداد کارکنان، در حوزه اثربخشی مدیریت ریسک‌های رعایت از شاخص نسبت حق‌الزحمه حسابرسی به جمع دارایی‌ها و در حوزه اثربخشی مدیریت ریسک‌های استراتژیک از شاخص‌های تغییرات بتا و رشد فروش استفاده کردند. کاشیف و وون^۱ (۲۰۱۵) نیز تأثیر مدیریت ریسک بر عملکرد شرکت را بررسی کردند. در این پژوهش، از متغیرهای ارزش افزوده اقتصادی به‌عنوان شاخص ارزیابی عملکرد استفاده شده است. نتیجه این پژوهش نشان داد که مدیریت ریسک بر عملکرد شرکت‌ها، اثر مثبت معناداری دارد. استولز و ژو^۲ (۲۰۱۶)، نقش مدیریت ریسک در کاهش هزینه سرمایه شرکت‌های بیمه‌ای ایالت متحده آمریکا را بررسی کردند. بر اساس استدلال آنان، اگر فرایند مدیریت ریسک در شرکت‌ها اثربخش باشد، می‌بایست با بهبود افشای اطلاعات شرکت و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی سرمایه‌گذاران، عدم اطمینان موجود در وضعیت آتی شرکت را تا حد ممکن کاهش داده و در نتیجه، باعث کاهش هزینه سرمایه شود. نتایج پژوهش فلوریو و لئونی (۲۰۱۷)، نشان دادند که بین اثربخشی مدیریت ریسک و شاخص‌های عملکردی در نظر گرفته‌شده، رابطه مثبت معناداری وجود دارد.

در داخل کشور نیز تقفی و سیف (۱۳۸۴)، در پژوهشی، نسبت‌های مالی و متغیرهای اقتصادی بنیادی مؤثر بر سلامت و ثبات نظام بانکی در ایران را شناسایی و اندازه‌گیری کردند. در این پژوهش که با استفاده از پرسش‌نامه انجام شد در نهایت، بر اساس شصت شاخص در نظر گرفته‌شده، بانک‌های ایران رتبه‌بندی شدند. خنیفر، بزاز، تهرانی و محقق نیا (۱۳۹۴)، عملکرد بانک‌های دولتی و خصوصی کشور را بر اساس مدل کملز بررسی و مقایسه کردند. نتایج آنان بیانگر این موضوع بود که در خصوص شاخص‌های نقدینگی و درآمد، بانک‌های خصوصی، در مقایسه با بانک‌های دولتی عملکرد بهتری داشتند، اما در حوزه مدیریت، بانک‌های دولتی در مقایسه با بانک‌های خصوصی، عملکرد مناسب‌تری داشته و در سایر حوزه‌ها، تفاوت معناداری بین بانک‌های دولتی و خصوصی مشاهده نشد. سودانی (۱۳۹۶) نیز یک سال بعد بانک‌های ایرانی را بر اساس شاخص‌های کملز رتبه‌بندی کرد. نتایج پژوهش وی نشان داد که بانک اقتصاد نوین به‌عنوان بهترین بانک از دیدگاه مدل رتبه‌بندی شاخص‌های کملز است. احمدیان (۱۳۹۷)، در پژوهش خود، سیستم رتبه‌بندی نظارتی بانک‌ها در شبکه بانکی کشور را طراحی کرد. برای این منظور، وی از اطلاعات صورت‌های مالی بانک‌های کشور برای دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۴ استفاده کرد. در این پژوهش، با به‌کارگیری روش رتبه‌بندی کملز، رتبه نظارتی بانک‌ها تعیین شد.

روش‌شناسی پژوهش

هدف از این پژوهش شناخت و درک تجارب افراد خبره در زمینه اثربخشی مدیریت ریسک در صنعت بانکداری ایران است که از دیدگاه محیط اقتصادی، حقوقی، سازوکارهای نظارتی، مباحث مربوط به فقه اسلامی و ... دارای ویژگی‌های خاص خود است. همچنین، با توجه به مفهوم اثربخشی که دارای مفهومی پیچیده است و از طرفی با توجه به ابعاد گسترده ریسک و پیچیدگی‌های ناشی از کمی‌سازی مفهوم اثربخشی مدیریت ریسک در این پژوهش با اخذ نظرهای خبرگان کشوری، مدل ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک تدوین شده است. با وجود اینکه در رویکرد سنتی، به جمع‌آوری داده‌ها به‌عنوان مرحله‌ای مجزا در پژوهش نگریسته می‌شود که می‌بایست قبل از تحلیل داده‌ها انجام شود، اما در روش نظریه‌پردازی زمینه‌بنیان‌الگوی جمع‌آوری داده‌ها متفاوت است و فعالیت جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به‌طور هم‌زمان انجام می‌شود (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸)، از این رو، مصاحبه در این پژوهش مصاحبه ساختارنیافته بوده و با رویکرد اکتشافی هدایت شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر مدیران ریسک، اعضای کمیته ریسک، اعضای هیئت مدیره بانک‌ها و سایر صاحب‌نظران در زمینه مدیریت ریسک بانک‌ها از جمله اعضای هیئت علمی است.

در این پژوهش که در سال ۱۳۹۸ انجام شد، برای مصاحبه‌های و جمع‌آوری داده‌ها، از روش نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شده است. بر اساس روند ذکرشده، در نهایت پس از انجام ۲۳ مصاحبه با خبرگان (از ۱۸ بانک کشور)، داده‌های گردآوری‌شده به نقطه اشباع رسیدند و نیازی به انجام مصاحبه‌های جدید وجود نداشت. شایان ذکر است، میانگین مدت زمان انجام مصاحبه‌ها ۶۰ دقیقه بوده است. در جدول زیر ویژگی‌های خبرگانی که در انجام این پژوهش با آنان مصاحبه انجام شده، ارائه شده است.

جدول ۲. آمار توصیفی مصاحبه‌شوندگان

سمت سازمانی	تعداد	میانگین تجربه کاری	تحصیلات		نوع بانک	
			دکتری	کارشناس ارشد	خصوصی	خصوصی - دولتی
اعضای هیئت مدیره	۱	۲۶	-	۱	۰	-
اعضای کمیته ریسک	۱۰	۲۰	۴	۶	۵	۱
مدیران واحد ریسک	۵	۱۵	۱	۴	۴	
اعضای هیئت علمی	۳	۲۱	۳			
مدیران ارشد سایر واحدها و مشاوران در رده مدیریتی	۴	۲۵	۲	۲	۱	۱
جمع	۲۳	۲۳	۱۰	۱۳	۱۰	۲

همان‌طور که مشاهده می‌شود، در فرایند مصاحبه، از ترکیبی از انواع بانک‌ها استفاده شده است. همچنین، بیشترین

تجربه کاری ۴۰ و کمترین تجربه کاری مصاحبه‌شوندگان، ۹ سال بوده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های جمع‌آوری شده از طریق مصاحبه بر مبنای منطق روش نظریه‌پردازی زمینه‌بنیان و طی سه مرحله کدگذاری شده‌اند.

کدگذاری باز

کدگذاری باز، بخشی از فرایند تحلیل داده‌ها است که به تفکیک کردن، مقایسه‌سازی، نام‌گذاری، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی داده‌ها می‌پردازد. طی کدگذاری باز، داده‌ها به بخش‌های مجزا خرد شده و برای به دست آوردن مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی که دارند، بررسی می‌شوند (مشایخی، مهرانی، رحمانی و مداحی، ۱۳۹۲). نمونه‌ای از کدگذاری باز به شرح زیر است:

به نظر من یه موضوع که تو بحث اثربخشی مدیریت ریسک مهمه، اینه که واحد ریسک باید مستقل باشه الان اکثر بانک‌ها اومدن ریسک رو بردن زیر نظر معاونت نظارتی، معاونت نظارتی خودش یک ضربه‌گیر بزرگ اجرایی تقریباً حساب می‌شه و مستقل نیست چون زیر نظر مدیرعامله [عدم استقلال واحد ریسک] در حالی که این باعث می‌شه که اون هدفی که بابت کمیته واحد ریسک ایجادشده دخل و تصرف توش به وجود بیاد. پس این یه موضوع مهمه، موضوع بعدی عزل و نصب مدیر واحد ریسک حتماً باید با هیئت مدیره و نظارت مستقیم بانک مرکزی باشه [ترس از دست دادن شغل].

شما بانک HSBC رو ببینید چند تا بانک بزرگ رو ببینید آمریکن بانکس رو ببینید بررسی کنید و می‌بینید که اینا بانک دولتی نیستند دیگه، بانک دولتی رو بیشتر ما داریم، بانک دولتی نیست که ملزم باشه برای جبران یه سری هزینه‌های دولت بخواد تسهیلات تزریق کنه [الزام به پیاده‌سازی بخشی از نقش حاکمیتی دولت]. تو بحث اثربخشی مدیریت ریسک اعتباری ما یه نسبتی استفاده می‌کنیم که بهش میگن نسبت تگزاس که ارجحیت داره به نسبت NPL، این نسبت میاد چکار می‌کنه؟ میاد مطالبات غیرجاری رو با دارایی‌های غیردرآمدزا که از سپرده‌ها تأمین شدن به حقوق صاحبان سهام می‌گیره [شاخص مدیریت ریسک اعتباری: نسبت مطالبات غیرجاری و دارایی‌های غیردرآمدزا از محل سپرده‌ها به حقوق صاحبان سهام]. این نسبتی هستش که اگه در خصوص مطالبات بد عمل کرده باشی، خودش نشون می‌ده، در حالی که نسبت مطالبات غیرجاری به کل مطالبات [نسبت مطالبات سررسیدگذشته، معوق و مشکوک‌الوصول به کل مطالبات] این قضیه رو نشون نمی‌ده.

ما اصلاً یه ریسک چابک‌سازی داریم اونم اینه که ما همه واحدهای ستادی و سطحی مونو ما الان چند ساله استخدام نداریم به واسطه اینکه

هم هزینه‌ها مون رو کنترل کنیم [ریسک هزینه‌های پرسنلی] هم اینکه داریم ستاد بررسی می‌کنیم مثلاً واحد سازمان و روش‌های ما، داره هم روی واحدهامون هم روش‌ها داره بازنگری می‌کنه ما یه بازمهندسی مجدد فرایندها هم گذاشتیم، چون فرایندهای ما از قدیم بوده [ریسک فرایندها و رویه‌ها].

کدگذاری محوری

در کدگذاری محوری، پژوهشگران طبقات اصلی و فرعی مستخرج از کدگذاری باز داده‌ها را به یکدیگر متصل کرده و

الگوی موجود در داده‌ها را تعیین می‌کنند. هدف از این کدگذاری مشخص کردن ایده اصلی محوری در میان طبقات است (صلصالی، فخر موحدی و چراغی، ۱۳۸۶). در کدگذاری محوری، ارتباط بین مقوله علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها تعیین می‌شود.

کدگذاری انتخابی

سومین مرحله کدگذاری در تحلیل نظریه‌پردازی زمینه‌بنیان، کدگذاری انتخابی است. در این مرحله، هدف، یکپارچه‌سازی و در کنار هم قرار دادن فرضیه‌ها و گزاره‌های به‌دست‌آمده و تحلیل رو به رشد است. به‌طور کلی هدف از انواع کدگذاری، ساختن نظریه انتزاعی درباره داده‌ها است، یعنی نظریه‌ای که در داده‌ها ریشه دارد و زمینه‌ای شده است (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸). در این پژوهش نیز پس از کدگذاری انتخابی، مدل ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک تدوین شد که در ادامه به‌صورت تشریحی و نموداری ارائه شده است.

ارزیابی کیفیت پژوهش

در این پژوهش، از معیارهای «زاویه‌بندی (اجماع یا مثلث‌سازی) داده‌ها»، «کنترل توسط اعضا» (کرسول، ۲۰۰۷ و مشایخی و همکاران، ۱۳۹۲) و معیار «مقبولیت»^۱ (استراوس و کوربین، ۲۰۰۸) استفاده شده که در ادامه تشریح می‌شود. اجماع داده‌ها: در این پژوهش از دیدگاه و نظرهای گروه‌های مختلف شامل اعضای کمیته ریسک، اعضای واحد مدیریت ریسک، اعضای هیئت مدیره، مدیران بانک مرکزی، مدیران ارشد واحدهای مختلف بانک‌ها و از همه مهم‌تر، ترکیبی از انواع بانک‌ها با مالکیت‌های خصوصی، دولتی و خصوصی - دولتی استفاده شد و نظرهای آنان دریافت، بررسی و تحلیل شدند.

کنترل اعضا: در این پژوهش نیز، پس از تحلیل داده‌ها و استخراج شاخص‌های ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک حاصل از مصاحبه‌ها، به پنج نفر از صاحب‌نظران حرفه (سه نفر از مصاحبه‌شوندگان و دو نفر که در مصاحبه‌ها شرکت نداشتند) ارائه و پالایش شده است.

مقبولیت: از این رو، به‌منظور ارزیابی کیفیت پژوهش‌های مبتنی بر نظریه‌پردازی زمینه‌بنیان (و همچنین سایر پژوهش‌های کیفی)، کوربین و استراوس چندین شاخص مقبولیت را معرفی کرده‌اند که بر مبنای آن، پژوهش حاضر ارزیابی شد.

یافته‌های پژوهش

در نهایت، پس از طبقه‌بندی کدهای استخراجی، در مدل استراوس و کوربین، مدل نهایی پژوهش در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. مدل ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک در صنعت بانکداری

بهبود مدیریت ریسک نقدینگی	<p>۱. کاهش خالص بدهی به بانک مرکزی، ۲. کاهش خالص طلب به سایر بانک‌ها، ۳. سهم سپرده‌های فرار از کل سپرده‌ها، ۴. رشد نسبت دارایی‌های نقد و معادل نقد به کل دارایی‌ها، ۵. کاهش جرائم پرداختی به بانک مرکزی بابت اضافه برداشت بانکی، ۶. کاهش نسبت هزینه‌های تأمین مالی به کل درآمدها، ۷. بهبود شکاف دارایی‌ها و بدهی‌ها به کل دارایی‌ها، ۸. رشد نسبت پوشش نقدینگی و ۹. رشد نسبت تأمین وجوه پایدار خالص</p>
بهبود مدیریت ریسک اعتباری	<p>۱. کاهش نسبت مطالبات غیرجاری به کل مطالبات، ۲. کاهش نسبت مطالبات از اشخاص وابسته به کل مطالبات، ۳. کاهش نسبت مطالبات از دولت به کل مطالبات، ۴. کاهش انحراف معیار تسهیلات اعطایی به صنایع مختلف، ۵. رشد نسبت وثایق دریافتی نوع اول (سپرده‌ها و اوراق مشارکت) به کل تسهیلات، ۶. رشد سهم وصول نقدی مطالبات غیرجاری به کل مطالبات غیرجاری ابتدای دوره، ۷. کاهش جمع مطالبات غیرجاری و دارایی‌های غیردرآمدا از محل سپرده‌ها به جمع حقوق صاحبان سهام و ۸. سرمایه لازم برای پوشش ریسک اعتباری</p>
بهبود مدیریت ریسک ساختار ترازنامه	<p>۱. رشد نسبت کفایت سرمایه، ۲. کاهش نسبت اهرم مالی، ۳. کاهش سهم سپرده‌ها از کل تسهیلات اعطایی و ۴. کاهش نسبت دارایی‌های غیرفعال به کل دارایی‌ها</p>
بهبود مدیریت ریسک سودآوری	<p>۱. رشد حاشیه سود ناویژه، ۲. رشد سود خالص و ۳. کاهش هزینه‌های عملیاتی به کل درآمدها</p>
بهبود مدیریت ریسک نرخ سود	<p>۱. سرمایه مورد نیاز برای پوشش ریسک نرخ سود و ۲. کاهش میزان تأثیر تغییرات نرخ سود بر سود یا زیان (در خصوص اوراق)</p>
بهبود مدیریت ریسک نرخ ارز	<p>۱. کاهش خالص وضعیت باز ارزی به کل دارایی‌ها یا بدهی‌های ارزی (هر یک که بزرگ‌تر است)، ۲. کاهش خالص وضعیت باز ارزی به سرمایه، ۳. سود یا زیان تسعیر ارز به کل دارایی‌های ارزی، ۴. کاهش میزان تأثیر تغییر نرخ ارز بر سود یا زیان، ۵. کاهش نسبت مطالبات غیرجاری ارزی به کل مطالبات ارزی و ۶. سرمایه مورد نیاز برای پوشش ریسک نرخ ارز</p>
بهبود مدیریت ریسک بازار	<p>سرمایه مورد نیاز برای پوشش ریسک بازار</p>
بهبود مدیریت ریسک عملیاتی	<p>۱. کاهش تعداد بندهای حسابرس در خصوص موارد رعایت نکردن قوانین، ۲. بهبود رتبه کیفیت افشا، ۳. کاهش تعداد بندهای حسابرس مستقل و نوع گزارش آن، ۴. کاهش تأخیر در برگزاری مجامع، ۵. تحت پیگیری حقوقی بودن مدیران ارشد بانک، ۶. کاهش جرائم پرداختی به بانک مرکزی بابت اختلال در سیستم‌ها و ۷. سرمایه لازم برای پوشش ریسک عملیاتی</p>
بهبود مدیریت ریسک استراتژیک	<p>۱. افزایش سهم سپرده‌های ارزان قیمت به کل سپرده‌ها، ۲. افزایش سهم از سپرده‌های ارزان قیمت صنعت بانکداری، ۳. رشد سهم درآمد حاصل از خدمات به کل درآمدها و ۴. رشد نسبت سود خالص به سرمایه اقتصادی (دارایی‌های موزون شده به ریسک * ۸٪)</p>
بهبود مدیریت ریسک تجاری	<p>۱. کاهش بدهی‌های احتمالی ناشی از دعاوی حقوقی و ۲. کاهش زیان ناشی از دعاوی حقوقی</p>
بهبود مدیریت ریسک وقایع	<p>رشد کارمزد حاصل از اعتبارات اسنادی و عملیات ارزی (به جز سود یا زیان حاصل از فروش ارز)</p>

ادامه شکل ۱. مدل ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک در صنعت بانکداری

عوامل علی مدیریت ریسک اثربخش

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، عوامل علی مدیریت ریسک اثربخش، ریسک‌هایی هستند که اهداف بانک‌ها را با مخاطره مواجه می‌کنند. در این راستا، ریسک‌های صنعت بانکداری در پنج طبقه مالی، عملیاتی، استراتژیک، تجاری و وقایع گنجانده شده‌اند.

ریسک اعتباری: این ریسک به زیان ناشی از قصور طرف قرارداد در ایفای تعهدات اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶).

ریسک نقدینگی: به احتمال ناتوانی مؤسسه مالی و اعتباری در ایفای تعهدات، در زمان مطالبه آنها یا تأمین مالی دارایی‌ها (وهیودی و همکاران، ۲۰۱۵).

ریسک ساختار ترازنامه^۱: این ریسک به نبود ساختار مناسب دارایی‌ها و بدهی‌های سازمان اشاره دارد که در نهایت به افزایش ریسک کلی بانک منجر می‌شود (گریونینگ و براتانویچ^۲، ۲۰۰۹). از جمله این ریسک‌ها می‌توان به زیان‌های ناشی از سرمایه‌گذاری در دارایی‌های غیرفعال و ایفا نکردن تعهدات در زمان ورشکستگی به دلیل عدم کفایت سرمایه اشاره کرد. شواهد حاکی از آن هستند که مدیریت این ریسک در اغلب بانک‌ها انجام نشده است، تا جایی که به‌تازگی، به‌منظور بهبود ساختار ترازنامه بانک‌ها و در راستای کاهش موانع تولید، بانک‌ها موظف شده‌اند دارایی‌های غیرفعال خود را در سامانه فام^۳ به مزایده بگذارند. کدهای باز این ریسک شامل ریسک عدم کفایت سرمایه و ریسک سرمایه‌گذاری در دارایی‌های غیرفعال است.

ریسک سودآوری: به عواملی اشاره دارد که اهداف سودآوری ترسیم‌شده برای سازمان را با مخاطره مواجه می‌کند (لم، ۲۰۱۸). بر اساس نظر خبرگان، مدیریت این ریسک در بانک‌های دولتی بااهمیت نیست. بانک‌های خصوصی به دلیل انتفاعی بودن و ساختار مالکیت، برای خود اهداف سودآوری ترسیم کرده و در راستای دستیابی به این اهداف حرکت می‌کنند. کدهای باز این ریسک شامل ریسک رشد هزینه سپرده‌ها و ریسک رشد هزینه‌های عملیاتی و عدم چابک‌سازی است.

ریسک نرخ سود: با وجود اینکه در متون مربوط به ریسک نرخ ارز، از آن به‌عنوان ریسک نوسانات نامطلوب نرخ بهره بازار یاد می‌شود (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶)، اما بر اساس نظر خبرگان، این ریسک در کشور ایران به تأثیر بالقوه تغییر نرخ سود اعلامی توسط بانک مرکزی بر وضعیت مؤسسه مالی اشاره دارد.

۱. برخی از مصاحبه‌شوندگان از ریسک ساختار ترازنامه با عنوان «ناترازی ترازنامه» یاد می‌کردند.

2. Greuning & Bratanovic

۳. فروش اموال مازاد بانک‌ها (www.fam-bank.com)

ریسک نرخ ارز: این ریسک به احتمال زیان ناشی از نوسانات نامطلوب نرخ ارز اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶ و وهیودی و همکاران، ۲۰۱۵). با وجود اینکه این ریسک در صنعت بانکداری کشور وجود دارند، این ریسک به دلیل تعیین نرخ ارز توسط بانک مرکزی، در مقایسه با سایر کشورها، ماهیت متفاوتی دارد. از این رو، کدهای باز ریسک نرخ ارز شامل ریسک تغییر نرخ ارز در بازار، ریسک تغییر نرخ ارز اعلامی توسط بانک مرکزی و ریسک مطالبات معوق ارزی است.

ریسک بازار: ریسک بازار به زیان ناشی از نوسان قیمت بازار دارایی‌ها به ویژه سرمایه‌گذاری‌ها اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶). شایان ذکر است که در این خصوص، کم‌اهمیت بودن ریسک تغییر قیمت سرمایه‌گذاری‌ها برای بانک‌های کشور است. بر اساس قوانین ابلاغی به بانک‌ها (قانون رفع موانع تولید) بانک‌ها دیگر به خرید سهام شرکت‌ها مجاز نیستند، از این رو، مکلف هستند طی یک سال آتی تمامی سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌ها را به طرق مختلف واگذار کنند.

ریسک تطبیق: این ریسک به قصور در رعایت قوانین و مقررات جاری (قوانین و مقررات بانک مرکزی، قوانین بورس و فرابورس، بین‌المللی و پول‌شویی^۱) یا معیارها و روش‌های انجام کار (قوانین داخلی بانک) اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶ و گوردون و همکاران، ۲۰۰۹).

ریسک گزارشگری: به زیان احتمالی ناشی از نبود گزارشگری مناسب اطلاعات مالی و غیرمالی توسط مؤسسه مالی و اعتباری اشاره دارد (گوردون و همکاران، ۲۰۰۹). با وجود اینکه، بانک‌های کشور ملزم به تهیه صورت‌های مالی خود بر اساس صورت‌های مالی نمونه منتشرشده توسط بانک مرکزی (بخشنامه شماره ۹۷/۲۳۳۸۶۰) با عنوان «صورت‌های مالی هم‌گرا با استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی» هستند، اما، به دلیل بی‌توجهی به برخی از بخش‌های استانداردهای نام‌برده (به‌ویژه از حیث طبقه‌بندی مطالبات، نحوه ذخیره‌گیری و نحوه شناسایی درآمدهای سود مطالبات غیرجاری) در صورت‌های مالی نام‌برده، برای افراد تصمیم‌گیرنده بانک‌ها در خصوص پیاده‌سازی کامل این استانداردها، نگرانی‌هایی را به همراه داشته است.

ریسک عدم حسن شهرت: این ریسک به زیان ناشی از نظرهای منفی ذی‌نفعان سازمان یا کاهش اعتماد آنان اشاره دارد (لم، ۲۰۱۸ و وهیودی و همکاران، ۲۰۱۵). در این پژوهش نیز اغلب مصاحبه‌شوندگان به ریسک عدم حسن شهرت از دیدگاه مشتریان، بانک مرکزی و سرمایه‌گذاران توجه می‌کنند. شایان ذکر است، این ریسک به صورت مستقیم قابلیت مدیریت توسط بانک‌ها را ندارد.

ریسک سیستم‌ها: این ریسک به زیان‌های بالقوه ناشی از ناشی از توقف سیستم‌های ارتباطی و نبود کارایی سیستم‌ها اشاره دارد (کمیته بازل، ۲۰۰۶ و لم، ۲۰۱۸).

۱. شایان ذکر است در تاریخ ۱۳۹۸/۷/۲۲ هیئت وزیران در جلسه پیشنهادی مورد ۱۳۹۸/۷/۲۱ الحاقیه قانون مبارزه با پول‌شویی را تصویب و به بانک‌ها به منظور اجرا، ابلاغ کردند.

ریسک فرایندها: این ریسک نیز به زیان‌های بالقوه ناشی از فرایندهای داخلی نامناسب یا عدم کفایت فرایندها اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶ و لم، ۲۰۱۸).

ریسک فناوری و امنیت اطلاعات: این ریسک به هماهنگی نداشتن با فناوری‌های روز دنیا، امنیت شبکه‌های الکترونیکی و همچنین سرقت اطلاعات و هک شدن سیستم‌ها اشاره دارد (دیلویت، ۲۰۱۸).

ریسک ضعف کنترل‌های داخلی: این ریسک به زیان ناشی از ضعف در پیاده‌سازی کنترل‌های داخلی یا نبود کنترل‌های داخلی کارآمد اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶).

ریسک نیروی انسانی: این ریسک به زیان ناشی از خطاها، کلاهبرداری‌ها و سایر فعالیت‌های متقلبانه کارکنان اشاره دارد (لم، ۲۰۱۸). با وجود این، بر اساس نظر خبرگان، این ریسک به احتمال زیان ناشی از استخدام نیروی انسانی متخصص و کارآمد، از دست دادن نیروهای متخصص و نبود سازوکار مناسب برای جبران خدمات نیروی کار نیز اشاره دارد.

ریسک حوادث طبیعی: این ریسک به زیان ناشی از حوادث مانند آتش‌سوزی و بلاهای طبیعی مانند سیل، زلزله و غیره اشاره دارد گفته می‌شود (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶).

ریسک استراتژیک: بر اساس تعریف، ریسک استراتژیک را می‌توان به‌عنوان هر ریسکی تعریف کرد که بر استراتژی‌های تجاری، اهداف استراتژیک و اجرای استراتژی تأثیر گذاشته یا جزئی از آنها است (لم، ۲۰۱۸). بر این اساس، بر اساس نظر خبرگان و بر اساس اهدافی که بانک‌های ایران پیش روی خود ترسیم کرده‌اند، ریسک عدم جذب منابع ارزان قیمت، ریسک ناشی از کاهش سهم بازار و ریسک ناشی از عدم کسب بازده‌های متناسب با ریسک در خصوص طرح‌های سرمایه‌گذاری از جمله ریسک‌های استراتژیک در صنعت بانکداری ایران محسوب می‌شوند.

ریسک حقوقی (قانونی): به احتمال زیان ناشی از مشاوره یا مستندسازی نادرست، اشتباه‌های حقوقی و عدم کفایت قوانین برای حل موضوعات حقوقی موجود است (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶).

ریسک قوانین شرعی: با وجود اینکه در پیشینه موجود، ریسک قوانین شرعی همانند ریسک تطبیق به قصور در رعایت موازین شرعی اشاره دارد (سارکر^۲، ۲۰۰۶)، اما از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، این ریسک به زیان ناشی از رأی شخصی قضات در صورت نبود تطابق بین قوانین حقوقی حاکم بر کشور و مسائل شرعی، اشاره دارد.

ریسک سیاسی (کشور): این ریسک به احتمال ایفا نکردن تمام یا بخشی از تعهدات طرف قرارداد خارجی مؤسسه اعتباری به دلیل شرایط نامناسب حاکم بر محیط اقتصادی و سیاسی کشور اشاره دارد (رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل‌های داخلی در مؤسسه‌های اعتباری، ۱۳۸۶).

ریسک سرایت: ریسک سرایت به تأثیرات منفی ناشی از شوک‌های اقتصادی یا بحران‌های مالی سایر کشورها اشاره دارد (اوجیف، جیودیچی و اسپلتا، ۲۰۱۸). در برخی از متون، به ریسک سرایت، از دیدگاه انتقال شکست یا بحران از یکی از بازارها به بخش‌های دیگر بازار توجه کرده‌اند (رحیمی باغی، عربصالحی نصرآبادی و برزانی، ۱۳۹۸)

عوامل مداخله‌گر در سطح بانک

کدهای محوری عوامل مؤثر بر اثربخشی مدیریت ریسک شامل عوامل درونی بانک‌ها، نظام راهبری شرکتی و ویژگی‌های کمیته ریسک است. بر اساس اظهارات مصاحبه‌شوندگان، اندازه، عمر، زیرساخت‌های داخلی و منابع تخصیص‌یافته بانک برای مدیریت ریسک، از عوامل درونی بانک‌ها برای بهبود اثربخشی مدیریت ریسک هستند. اندازه بانک از حیث به صرفه بودن اجرا و پیاده‌سازی برخی سازوکارهای مدیریت انواع ریسک، عمر بانک از حیث درس گرفتن از تجربه‌های ناموفق گذشته، منابع داخلی بانک از حیث اهمیت دادن به موضوع مدیریت ریسک و زیرساخت‌های داخلی نیز از حیث امکانات لازم برای پیاده‌سازی تفکرات مدیریت ریسک از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، از عوامل مؤثر بر اثربخشی مدیریت ریسک‌ها هستند. علاوه بر موضوع نظام راهبری شرکتی که در بهبود اثربخشی مدیریت انواع ریسک، نقشی انکارنشده ایفا می‌کند، ویژگی‌های کمیته ریسک از جمله تعداد جلسات برگزارشده، استقلال کمیته و تجربه کاری آنان، از عوامل مداخله‌گری بودند که مد نظر مصاحبه‌شوندگان قرار می‌گرفتند.

عوامل مداخله‌گر در سطح صنعت

علاوه بر موارد یادشده، عواملی وجود دارند که به نوعی می‌توان آنها را محدودیت‌های صنعت بانکداری کشور قلمداد کرد. عدم کفایت تنوع ابزارهای مالی و عدم کفایت مؤسسه‌های اعتبارسنجی از جمله کدهای باز محدودیت در ابزارها، الزام به رعایت قوانین و مقررات بانک مرکزی، دارا بودن ضمانت اجرایی این قوانین و نبود نظارت مؤثر بانک مرکزی، از جمله کدهای باز عملکرد بانک مرکزی، وضع قوانین جدید در کشور و حجم این قوانین در خصوص مؤسسه‌های اعتباری از کدهای باز قوانین و مقررات، فاصله از تحولات صنعت بانکداری دنیا و قدمت موضوع ریسک و مدیریت آن نیز از جمله کدهای باز نوپا بودن مدیریت ریسک در صنعت بانکداری کشور هستند. هر یک از عوامل بیان‌شده، با محدودیت‌هایی که در خصوص به‌کارگیری فرایند مدیریت ریسک ایجاد می‌کنند، باعث می‌شوند، اهداف مدیریت ریسک تحقق پیدا نکنند. به‌طور مثال، زمانی که بانک‌ها به پرداخت برخی تسهیلات تحمیلی (به اقشاری که با رویدادهایی مانند سیل، زلزله و ... مواجه شده‌اند) موظف هستند، ریسک اعتباری افزایش یافته و مدیریت این بخش از ریسک اعتباری با مشکل مواجه می‌شود.

عوامل مداخله‌گر در سطح کشور

همواره یکی از متغیرهایی که تمامی صنایع در سطح کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهند، متغیرهای کلان اقتصادی هستند

که مدیریت ریسک بانک‌ها نیز از گزند این متغیرها بی‌نصیب نیست. موضوع تورم با تأثیرگذاری بر قدرت بازپرداخت اقساط مشتریان حقیقی و حقوقی و کسری بودجه دولت نیز، با به تعویق انداختن پرداخت مطالبات دولتی مطالبات مؤسسه‌های مالی و اعتباری در زمان سررسید، اثربخشی مدیریت ریسک در این صنعت را با مشکل مواجه کرده است. همچنین، دوره‌های رکود و رونق اقتصادی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری مناسب در کشور که پیش روی شرکت‌ها است (که مشتریان اصلی بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری هستند) و البته وضعیت بازارهای موازی (بازار سکه و طلا، بازار ارز، بازار سهام، مسکن و...)، به عقیده مصاحبه‌شوندگان، نقش مهمی در اثربخشی مدیریت ریسک ایفا می‌کنند.

راهبردها

برای مدیریت ریسک راهبردهای متفاوتی وجود دارد که در جدول زیر به آنها اشاره شده است:

جدول ۳. راهبردهای مدیریت ریسک

شرایط کاربردی	راهبردهای مقابله با ریسک
بر اساس سیاست هر بانک ممکن است برخی از ریسک‌ها در این طبقه باشند، مانند ریسک سرمایه‌گذاری در سهام	اجتناب
اکثر ریسک‌ها در این طبقه هستند مانند ریسک مالی، اعتباری، بخش عمده‌ای از ریسک‌های عملیاتی و ریسک‌های حقوقی	کاهش
مانند ریسک سرایت و ریسک شرایط اقتصادی	پذیرش
ریسک ناشی از حوادث و بلاهای طبیعی	انتقال

بستر (عوامل زمینه‌ای)

صنعت بانکداری در کشور ایران در محیطی فعالیت می‌کند که توجه به اصول فقهی، شرعی و موضوع بانکداری بدون ربا از موضوعات مهم مد نظر قانون‌گذاران هستند. بر اساس نظر خبرگان، با توجه به اینکه این موضوع جزء جدانشدنی صنعت بانکداری کشور است، مسئولان مدیریت ریسک در بانک‌ها می‌بایست با این پیش‌فرض به تدوین استراتژی‌های مدیریت ریسک اقدام کنند. همچنین، دولت‌محور بودن صنعت بانکداری ایران نیز از عوامل زمینه‌ای است که در این پژوهش از دیدگاه خبرگان، به آن توجه شد. نکته مهم دیگر که در نظر خبرگان مطرح شده و جزء عوامل زمینه‌ای این پژوهش به آن توجه قرار شد، شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور است. در واقع، تصمیم‌گیرندگان در سازمان‌ها می‌بایست برای تدوین استراتژی‌های مدیریت ریسک، به محیط فعالیت بانک در کشور از دیدگاه اصول فقهی، شرعی، بانکداری اسلامی و دولتی بودن بانک‌ها توجه کنند. در تدوین استراتژی‌ها باید به اطلاعات نامتقارن، شفافیت کم، فرهنگ پاسخ‌گویی، توجه به اخلاق، منابع اطلاعاتی ناکافی در سطح ملی (در خصوص بهبود فرایند اعتبارسنجی)، وجود رانت‌های اطلاعاتی و وجود فرصت‌های آربیتراژ و فرهنگ سفارشی در کشور توجه شود.

پیامدها در سطح جامعه و بین‌المللی

پیامدهای مدیریت ریسک اثربخش در صنعت بانکداری تقریباً با پیامدهای آن در سایر صنایع متفاوت است. بر اساس نظر خبرگان، بانک‌ها چه در کشور ایران و چه در سایر کشورهای جهان، به دلیل ماهیت فعالیت خود، به همان میزان که می‌توانند در رفاه اقتصادی یک جامعه دخالت داشته باشند، در صورت بروز مشکلات می‌توانند به یک جامعه و حتی جهان، زیان‌های جبران‌ناپذیری وارد کنند. به اعتقاد خبرگان حرفه‌ای، دلیل اصلی وجود برخی بحران‌های مالی چند دهه اخیر در جهان و همچنین، مشاهده تورم‌های شایان توجه در سال‌های اخیر در کشور، ناشی از نبود مدیریت اثربخش ریسک‌ها در صنعت بانکداری است. از این رو، در این پژوهش بر اساس نظر خبرگان دستیابی به اهداف ملی (برای مثال، موضوع اقتصاد مقاومتی)، بهبود شرایط اقتصادی (در قالب کاهش تورم) و کمک به جذب سرمایه‌گذاران و سپرده‌گذاران، از جمله پیامدهای مدیریت ریسک اثربخش توسط بانک‌ها هستند.

پیامدهای مدیریت ریسک اثربخش در سطح بانک

موضوع شایان ذکر در خصوص موضوع مدیریت ریسک در کشور ایران این است که برخی از ریسک‌ها به صورت مشخص، اندازه‌گیری شده و در قالب کمیته‌های فرعی مدیریت می‌شوند (مانند ریسک‌های اعتباری، نقدینگی، عملیاتی و نرخ سود) و برخی دیگر، هرچند به صورت مشخص اندازه‌گیری‌شدنی نیستند، اما به این ریسک‌ها که به نوعی از دغدغه‌های افراد تصمیم‌گیرنده در یک سازمان مالی و اعتباری هستند، بی‌تردید در تصمیم‌ها و تدوین استراتژی‌های خاص سازمان برای دستیابی به اهداف توجه خواهد شد. از این رو، پیامدهای مدیریت اثربخش ریسک در این پژوهش با در نظر گرفتن این موضوع از مصاحبه با خبرگان استخراج شده است.

از جمله شاخص‌های جدیدی که در این پژوهش در حوزه مدیریت ریسک اعتباری به دست آمده، کاهش سهم مطالبات از دولت است. برخلاف پژوهش‌های انجام‌شده در کشورهای دیگر که ریسک مطالبات از دولت را صفر در نظر می‌گیرند، این پژوهش نشان داد که با افزایش مطالبات از دولت ریسک اعتباری نیز افزایش می‌یابد، زیرا، شرایط اقتصادی کشور و وضعیت دولت به گونه‌ای است که اغلب قادر به پرداخت بدهی‌ها و تعهدات خود در سررسید نیست. همچنین، یکی از شاخص‌های مدیریت ریسک اعتباری به دست آمده در این پژوهش نسبت مطالبات غیرجاری و دارایی‌های غیردرآمدزا از محل سپرده‌ها به جمع حقوق صاحبان سهام است. این نسبت ضعف موجود در نسبت مطالبات غیرجاری به کل مطالبات را پوشش می‌دهد. زیرا، برخی از بانک‌ها به منظور کاهش نسبت مطالبات غیرجاری به کل مطالبات، تسهیلات اعطایی در یک دوره را افزایش می‌دهند و در نتیجه، این نسبت کاهش می‌یابد. یکی دیگر از شاخص‌ها، نسبت وصول نقدی به کل مطالبات غیرجاری ابتدای دوره است. با توجه به اینکه ریسک اعتباری مطالبات از اشخاص وابسته بیشتر از سایر مشتریان است، کاهش نسبت مطالبات از اشخاص وابسته به کل مطالبات نیز از شاخص‌های مد نظر مصاحبه‌شوندگان بود.

از جمله شاخص‌های مهم به دست آمده در این پژوهش در حوزه مدیریت اثربخش ریسک نقدینگی که در سایر

پژوهش‌ها به آن اشاره نشده است، می‌توان به خالص طلب از سایر بانک‌ها، خالص طلب از بانک مرکزی (به‌استثنای سپرده قانونی)، کاهش جرائم پرداختی به بانک مرکزی بابت اضافه برداشت بانکی و کاهش نسبت هزینه‌های تأمین مالی به کل درآمدها اشاره کرد. در واقع، در صورتی که یک بانک از سایر بانک‌ها و بانک مرکزی به‌صورت خالص طلب داشته باشد، در مقایسه با سایر رقبا، وضعیت نقدینگی بهتری دارد. بر اساس نظر خبرگان، با افزایش مشکل نقدینگی بانک‌ها، نرخ تأمین مالی از بانک مرکزی (عبور از حد اعتباری نزد بانک مرکزی) و سایر بانک‌ها افزایش می‌یابد، از این رو، بهبود شاخص نسبت هزینه تأمین مالی به درآمدها حاکی از مدیریت اثربخش ریسک نقدینگی خواهد بود.

علاوه بر شاخص رشد حاشیه سود تسهیلات و رشد سود خالص، یکی از نسبت‌های مهم سودآوری ارائه‌شده در این پژوهش، کاهش نسبت هزینه‌های عملیاتی (به‌جز استهلاک) به کل درآمدها است. در ارتباط با مدیریت ریسک ساختار ترانزنامه نیز می‌توان به سهم سپرده‌ها از تسهیلات اعطایی اشاره کرد که از شاخص‌های مهم به‌دست‌آمده در این پژوهش است. در خصوص شاخص‌های جدید اثربخشی مدیریت ریسک تغییرات نرخ ارز نیز می‌توان به نسبت سود (زیان) تسعیر ارز به کل دارایی‌های یا بدهی‌های ارزی (هر یک که بزرگ‌تر است) و کاهش مطالبات غیرجاری ارزی به کل مطالبات ارزی اشاره کرد. در واقع، به اعتقاد خبرگان این حرفه، یکی از اثرهای رشد نرخ ارز، نکول مطالبات ارزی مشتریان است. با افزایش نرخ ارز، قدرت بازپرداخت بدهی‌های ارزی مشتریان کاهش می‌یابد. به‌جز سرمایه لازم برای پوشش ریسک عملیاتی، سایر شاخص‌های این پژوهش از جنبه‌های نوآوری این پژوهش هستند. در خصوص شاخص‌های مدیریت ریسک استراتژیک، تجاری و سیاسی نیز وضع به همین منوال است.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

سازمان‌های قانون‌گذار و همچنین سازمان‌های فعال در حوزه کنترل‌های داخلی، به موضوع مدیریت ریسک طی سال‌های اخیر، به‌ویژه طی یک دهه گذشته، با وقوع بحران مالی سال ۲۰۰۸ بیش از پیش توجه کرده‌اند. این اهمیت را می‌توان از بیانیه‌های کمیته کوزو (۲۰۱۷) کمیته بال مشاهده کرد. دلیل این موضوع نیز پیچیدگی انواع ریسک‌ها، شناسایی ریسک‌های جدید و از همه مهم‌تر، مدیریت انواع این ریسک‌ها به‌منظور دستیابی به اهداف سازمانی است. علاوه بر این، به‌تازگی در کشور ایران نیز به‌دلیل تشکیل برخی از بانک‌های خصوصی، خصوصی کردن برخی از بانک‌های دولتی و ورود آنها به بورس (فرا بورس) در جریان اصل ۴۴ قانون اساسی و در نتیجه افزایش فضای رقابتی، مشکلات ناشی از فرصت‌های سرمایه‌گذاری پیش روی سازمان‌ها که مشتریان اصلی بانک‌ها هستند، مشکلات ساختاری، زیرساختی و عملیاتی موجود در فضای کسب‌وکار بانک‌ها، ورود تکنولوژی‌های جدید به صنعت بانکداری، ورشکستگی برخی از مؤسسه‌های مالی و اعتباری کشور و افزایش یافتن شدت تحریم‌ها باعث شده است که تصمیم‌گیرندگان در این صنعت (چه تصمیم‌گیرندگان موجود در سازمان و چه تصمیم‌گیرندگان در بانک مرکزی)، بیش از پیش به موضوع مدیریت ریسک اثربخش توجه کنند.

بر اساس نتایج این پژوهش، اغلب بانک‌های کشور درگیر مدیریت ریسک‌های عملیاتی، اعتباری، نقدینگی و بازار

هستند. این کار توسط بازوهای اجرایی کمیته عالی ریسک بانک‌ها که همان کمیته‌های فرعی ریسک هستند، انجام می‌شود. با این حال، این موضوع به معنای مدیریت نکردن سایر ریسک‌ها نیست. بانک‌ها (به‌ویژه بانک‌های خصوصی و خصوصی - دولتی) نیز مانند سایر بنگاه‌های اقتصادی در هر صنعت، سایر ریسک‌هایی که اهداف و استراتژی‌های تدوین شده سازمان را تهدید می‌کند را شناسایی کرده و در راستای مدیریت این ریسک‌ها حرکت می‌کنند. با وجود این، مدیریت این ریسک‌ها در سطوح بالای مدیریتی انجام شده و ساختاریافته نیست. به‌طور مثال، در خصوص مدیریت ریسک‌های استراتژیک که می‌تواند بر سودآوری بلندمدت بانک‌ها تأثیرگذار باشد، برخی از بانک‌های خصوصی و خصوصی - دولتی به این نتیجه رسیده‌اند که می‌بایست علاوه بر ایجاد تنوع در منابع درآمدی (به‌ویژه با ایجاد درآمدهای حاصل از خدمات)، در راستای جذب منابع ارزان قیمت گام بردارند. در مثالی دیگر، می‌توان به ریسک ساختار ترازنامه اشاره کرد که برخی از بانک‌ها به‌منظور مدیریت این ریسک به‌تازگی به‌صورت محدود، در راستای اصلاح ساختار دارایی‌های خود، چه به‌صورت اجباری (در قالب قانون) و چه به‌صورت اختیاری، تلاش‌هایی کرده‌اند. در نهایت، نتایج نشان دادند که مدیریت ریسک در صنعت بانکداری ایران، همچنان دوران طفولیت خود را طی می‌کند. این موضوع را می‌توان در نگاه متفاوتی که مصاحبه‌شوندگان به انواع ریسک‌های صنعت بانکداری و مدیریت آنها دارند و همچنین تفاوت در شاخص‌های ارائه‌شده برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک‌ها، مشاهده کرد.

در خصوص شاخص‌های مدیریت اثربخش ریسک‌های نقدینگی، اعتباری و بازار، نتایج این پژوهش با نتایج حاصل از پژوهش سیف (۱۳۸۴)، ارضاء و قاسم پور (۱۳۹۶)، سودانی (۱۳۹۶) و احمدیان (۱۳۹۷) مطابقت دارد. همچنین، نتایج پژوهش با نتایج شوال‌پور و اشعری (۱۳۹۲) مبنی بر تأثیر مدیریت ریسک اعتباری بر سودآوری بانک‌ها مطابقت دارد. در ارتباط با پژوهش‌های خارجی نیز نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش پودیرا (۲۰۰۴) مبنی بر نقش مدیریت ریسک اثربخش بر رشد حاشیه سود مطابقت دارد. همچنین در خصوص شاخص‌های نسبت کفایت سرمایه و کیفیت دارایی‌ها، نتایج این پژوهش با نتایج آلووافمی (۲۰۱۴) مطابقت دارد. در خصوص شاخص‌های مدیریت ریسک گزارشگری و شاخص سهم بازار نیز نتایج این پژوهش با نتایج گوردن و همکاران (۲۰۰۹) مطابقت دارد.

در خصوص عوامل مؤثر بر ریسک‌پذیری و مدیریت آن در صنعت بانکداری، نتایج پژوهش با نتایج دهقان دهنوی، محرم اوغلی و بائی (۱۳۹۶) مبنی بر تأثیر ساختار مالکیت و اندازه بانک بر ریسک اعتباری بانک‌ها، مطابقت دارد. علاوه بر شاخص‌ها، نتایج نشان دادند که مدیریت برخی از ریسک‌ها در بانک‌های دولتی در اولویت نیست. به‌طور مثال، ریسک‌های استراتژیک ذکرشده در مدل به‌دست‌آمده، ریسک‌های سودآوری، ریسک ساختار ترازنامه، بخشی از ریسک‌های عملیاتی از جمله ریسک گزارشگری حتی ریسک‌های سیاسی از جمله این ریسک‌ها به شمار می‌روند. همچنین، نتایج نشان دادند که بانک‌های خصوصی و خصوصی - دولتی از شاخص‌های سطح بالاتر و سختگیرانه‌تری برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک استفاده می‌کنند. این موضوع نشان می‌دهد که ایجاد فضای رقابتی و مالکیت خصوصی، در اثربخشی مدیریت ریسک‌ها تأثیر مهمی دارد.

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، به قانون‌گذاران صنعت بانکداری پیشنهاد می‌شود، بانک‌ها را به افشای داده‌های مربوط

به برخی از نسبت‌های مهم به‌دست‌آمده در این پژوهش (نسبت تأمین وجوه خالص پایدار) ملزم کنند. همچنین بر اساس پیامدهای حاصل از مدیریت ریسک اثربخش که در این پژوهش به دست آمد، به قانون‌گذاران پیشنهاد می‌شود، بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری را به ارائه و افشای نسبت‌های به‌دست‌آمده در خصوص مدیریت اثربخش سایر ریسک‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش ملزم کنند.

با توجه به اینکه ریسک‌ها و شاخص‌های اثربخشی مدیریت برخی از ریسک‌ها که در این پژوهش حاصل شد، در سطح بالاتری از ریسک‌های معمولی هستند که توسط بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری ارائه و افشا می‌شود، به ذی‌نفعان و تصمیم‌گیرندگان در سطوح مدیریتی پیشنهاد می‌شود به این شاخص‌ها که عملکرد بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری در فضای رقابتی را ارزیابی می‌کنند، بیشتر از گذشته توجه کنند.

در نهایت، به استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی به‌ویژه سرمایه‌گذاران پیشنهاد می‌شود، در کنار سایر شاخص‌ها و نسبت‌های فعلی، از نسبت‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش نیز به‌منظور بررسی چشم‌انداز آتی بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری در فضای رقابتی بهره‌گیرند.

علاوه بر موارد یادشده، در راستای پژوهش‌های آتی پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- ارائه مدلی برای دستیابی به مدیریت ریسک اثربخش در صنعت بانکداری
- رتبه‌بندی بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری با استفاده از مدل به‌دست‌آمده در این پژوهش
- ارائه مدلی برای ارزیابی اثربخشی مدیریت ریسک در صنعت بیمه

منابع

- احمدیان، اعظم (۱۳۹۷). طراحی سیستم رتبه‌بندی نظارتی بانک‌ها در شبکه بانکی کشور (رویکرد کاملز). *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۶ (۸۵)، ۷-۳۱.
- استراوس، آنسلم؛ کوربین، جولیت (۱۹۹۸). *اصول روش پژوهش کیفی، نظریه‌مبنایی - رویه‌ها و شیوه‌ها*. ترجمه: محمدی، بیوک، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- بانک تسویه جهانی (۲۰۰۸). *اصول مدیریت ریسک در بانکداری الکترونیک*. تهران: انتشارات بانک مرکزی.
- بانک مرکزی (۱۳۸۶). *رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی*. تهران: انتشارات بانک مرکزی.
- بانک مرکزی (۱۳۸۶). *رهنمودهایی برای نظام مؤثر کنترل داخلی در مؤسسه‌های اعتباری*. تهران: انتشارات بانک مرکزی.
- بورس اوراق بهادار تهران (۱۳۸۷). *آیین‌نامه نظام راهبری شرکتی*. تهران: انتشارات بورس اوراق بهادار تهران.
- تقفی، علی؛ سیف، ولی اله (۱۳۸۴). شناسایی و اندازه‌گیری نسبت‌های مالی و متغیرهای اقتصادی بنیادی مؤثر بر سلامت و ثبات نظام بانکی در ایران. *پژوهش‌نامه اقتصادی*، ۱۷ (۵)، ۶۵-۱۱۱.
- خنیفر، حسین؛ بزاز، زینب؛ تهرانی، رضا؛ محقق‌نیا، محمد (۱۳۹۴). بررسی و مقایسه عملکرد بانک‌های دولتی و خصوصی براساس مدل کاملز. *مدیریت فرهنگ سازمانی*، ۱۳ (۲)، ۴۳۷-۴۶۱.

- دهقان دهنوی، محمدعلی؛ محرم اوغلی، اویس؛ بائی، مجیا (۱۳۹۶). عوامل تعیین کننده ریسک‌پذیری بانک‌ها در ایران با تأکید بر ساختار مالکیت. *تحقیقات مالی*، ۱۹ (۱)، ۶۱-۸۰.
- رحیمی باغی، علی؛ عربصالحی نصرآبادی، مهدی؛ برزانی، محمد واعظ (۱۳۹۸). ارزیابی ریسک سیستمی در نظام مالی کشور با استفاده از روش شبکه علیت گرنجر. *تحقیقات مالی*، ۲۱ (۱)، ۱۲۱-۱۴۲.
- سودانی، احمد (۱۳۹۶). رتبه‌بندی بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی بر مبنای شاخص‌های بین‌المللی کملز. *فصلنامه پژوهش‌های پولی و بانکی*، ۳۱ (۳۱)، ۱۴۱-۱۷۱.
- شوال‌پور، سعید؛ اشعری، الهام (۱۳۹۲). بررسی تأثیر ریسک اعتباری بر سودآوری بانک‌ها در ایران. *تحقیقات مالی*، ۱۵ (۲)، ۲۲۹-۲۴۶.
- صلصالی، مهوش؛ فخرموحدی، علی؛ چراغی، محمدعلی (۱۳۸۶). پژوهش‌گرانداد تئوری در علوم پژوهشی (فلسفه و اصول کاربردی). تهران، نشر و تبلیغ بشری: تحفه.
- عباسقلی‌پور، محسن (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد بانک‌ها. *مجله بانک و اقتصاد*، ۱۰۶ (۱)، ۳۵-۴۶.
- کرسول، جان. (۱۳۸۶). *پویش کیفی و طرح پژوهش، انتخاب از میان پنج رویکرد*، (دانایی فرد، حسن و کاظمی، حسین، مترجم) تهران، انتشارات صفار اشراقی، (نشر اثر اصلی ۲۰۰۷).
- لم، جیمز. (۱۳۹۷). *بیاده‌سازی مدیریت ریسک سازمانی: روش‌ها تا کاربردها*. (شرکت تأمین سرمایه امید، مترجم). تهران، انتشارات ترمه، (نشر اثر اصلی ۲۰۱۸).
- مشایخی، بیتا؛ مهرانی، کاوه؛ رحمانی، علی و مداحی، آزاده. (۱۳۹۲). تدوین مدل کیفیت حسابرسی. *فصلنامه بورس اوراق بهادار تهران*، ۲۳ (۶)، ۱۰۳-۱۳۷.

References

- Abbasgholipour, M. (2010). Factors Influencing Bank Performance Improvement. *Journal of Banking and Economics*, 106, 35-46. (in Persian)
- Ahmadian, A. (2018). Designing the Bank's Narrative Rating System in the National Banking Network. *Journal of Economic Research and Policies*, 26(85), 7-31. (in Persian)
- Alamri, K. and Davydov, Y. (2016). Testing the E-ctiveness of ERM: Evidence from Operational Losses. *Journal of Economics and Business*, 78 (September–October), 70-82.
- Andersen, T. J. (2006). *Global Derivatives: A Strategic Risk Management Perspective*. Pearson Education, Harlow.
- Avdjiev, S., Giudici, P., Spelta, A. (2018). *Measuring contagion risk in international banking*. This publication is available on the BIS website (www.bis.org)
- Bessant, J. and Lamming, R. (1990). *Dictionary of Production Management and Technology*. London, Macmillan.

- Bhandari, A. N. (2014). Performance evaluation of commercial banks in Nepal using AHP. *International Journal of the Analytic Hierarchy Process*, 14(1), 1-25.
- Central Bank. (2007). *Liquidity Risk Management Guidelines*, Tehran, Central Bank Publications. (in Persian)
- Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research, Techniques and procedures for developing Grounded Theory*. 3th edition.
- COSO (2004). *Enterprise risk management-integrated framework*, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Available in: <http://www.coso.org>
- COSO (2017). *Enterprise Risk Management Integrating with Strategy and Performance*, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Available in: <http://www.coso.org>
- Creswell, J. (2007). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. (Danaeefard, H. and Kazemi, H., Trans.). Tehran, Saffar Ishraqi Publications, (Original work Published 2007). (in Persian)
- Dehghandehnavi, M., Moharamoghla, O., Bani, M. (2017). Determinants of banks' risk-taking in Iran with emphasis on ownership structure. *Financial Journal*, 19(1), 61-80. (in Persian)
- Deloitte (2018). The future of Non-Financial Risk in financial services: Building an effective Non-Financial Risk management program. Available in: <http://www.google.com>
- Florio, C. and Leoni, G. (2017). Enterprise Risk Management and Firm Performance: The Italian Case. *The British Accounting Review*, 49(1), 56-74.
- Gordon, L.A., Loeb, M.P. and Tseng, C.Y. (2009). Enterprise Risk Management and Firm Performance: A Contingency Perspective, *Journal of Accounting and Public Policy*, 28 (4), 301-327.
- Greuning, H. & Bratanovic, S. B. (2009). *Analyzing Banking Risk: A Framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management* (Third edition). Washington.
- Jain, R. and Trinadis, H. C. (1997). *Management of Research and Development*, New York. John Wiley and Sons.
- Kahen, G. (1997). Devising the Convergence Manufacturing Strategy for Productivity Improvement: Effectiveness based on the Human Element. *Journal of Materials and Product Technology*, 12 (1), 18-26.
- Kamrul, A. M. (2016). Measuring Financial Performance Based on CAMEL: A Study on Selected Islamic Banking in Bangladesh, *Asian Business Review*, 12(4), 47-57.
- Kashif, S., Woon, F. (2015). Enterprise Risk Management and Firm Performance Validated Through Economic Value Added Factors. *Journal of Economics and Statistics*, 11(3), 1-7.
- Khanifer, H., Bazaz Tehrani, R., Mohagheghnia, M. (2015). A Comparison of the Performance of Public and Private Banks Based on the CAMELS Model. *Organizational Culture Management*, 13(2), 437-461, (in Persian)

- Lam, J. (2018). *Implementation of Enterprise risk management: Methods to applications. (Omid Capital Financing Company)*. Tehran, Termeh Publications, (Original work Published 2018). (in Persian)
- Lundqvist, S., Vilhelmsson, A. (2018). Enterprise risk management and Default risk: Evidence from the banking industry. *Journal of Risk and Insurance*, 85(1), 127–157.
- Mashayekhi, B., Mehrani, K., Rahmani, A., Madahi, A. (2013). Developing an audit quality model. *Tehran Stock Exchange Quarterly*, 6(23), 103-137.
- Masood, O. Khan, G. Shahid, M. and Aktan, B. (2016). Predicting Islamic Banks performance Through CAMELS Rating Model, *Journal of Banks and bank systems*, 11(3), 12-24.
- Najla, H. (2006). *Principles and methods of qualitative research*. Tehran, Islamic Azad University Publications, Tehran Science Research Branch. (in Persian)
- Nocco, B. M. (2006). Enterprise risk management: Theory and practice. *Journal of Applied corporate finance*, 18(4), 8-20.
- Oluwafemi, A. Israel, A. Simeon, A. and Olawale, O. (2014). Risk Management and Financial Performance of Banks in Nigeria, *European Journal of Business and Management*, 6(31), 336-342.
- Oztorul, G. (2011). Performance evaluation of banks and banking groups: Turkey case. *Middle East technical university in Ankara*, 4 (5), 1-18.
- Power, M. K., and Gendron, Y. (2015). Qualitative research in auditing: A methodological roadmap. *Journal of Practice and Theory*, 34(2), 147-165.
- Prasad, K. V. (2012). A camel model analysis of nationalized banks in India International. *journal of trade and commerceiartc*, 6(1), 23-33.
- Rahimibaghi, A., Arabsalehi Nasrabadi, M., Barzani, M. (2019). Systemic risk assessment in the country's financial system using the Granger causality network method. *Financial Journal*, 21(1), 121-142. (in Persian)
- Romana, A. S. (2013). Analysing the financial soundness of the commercial banks in Romania: An approach based on the Camels framework, *Journal of Procedia Economics and Finance*, 6(1), 703 – 712.
- Saghafi, A. Seyf, V. (2005). Identifying and measuring financial ratios and fundamental economic variables affecting the health and stability of the banking system in Iran. *Economic Research*, 17(5), 65-111. (in Persian)
- Salimi, M., Ebrahimi, S., Ghasempour, Sh. (2016). Designing a Native Model of Banking Ratings of Iranian Banks Based on Banking Health, *Financial Research*, 4, 653-674. (in Persian)
- Salsali, M., Fakhrmovahedi, A., Cheraghi, M. (2007). *Grounded Theory Research in Medical Sciences*. Tehran, Human broadcasting. (in Persian)

- Sangmi, M. and Tabassum, N. (2010). Analyzing Financial Performance of Commercial Banks in India: Application of CAMEL Model. *Journal Commercial Social Science*, 42(11), 45-59.
- Sarker, A. A. (2006). CAMELS rating system in the context of Islamic banking: A proposed 'S' for Shariah framework. *Journal of Islamic Economics and Finance*. Available in: https://ibtra.com/pdf/journal/v2_n2_article4.pdf
- Seraj, S., Taheri, M. (2015). Banking surveillance based on the rapid alert system using the Logs model with the CAMELS ratio, *Monetary and Banking Research*, 12, 45-70. (in Persian)
- Shavalpour, S., Ashari, E. (2013). Investigating the effect of credit risk on the profitability of banks in Iran. *Financial Journal*, 15(2), 229-246. (in Persian)
- Soudani, A. (2017). Ranking of Banks and Financial Institutions Based on CAMELS International Indicators, *Monetary and Banking Research*, 31, 141-171. (in Persian)
- Stölzle, B., Xu, J. (2016). *Enterprise Risk Management and the Cost of Capital*. from <http://ssrn.com>.
- Tehran Stock Exchange. (2008). *Corporate Governance Regulations*, Tehran Stock Exchange Publications. (in Persian)
- Trivedi, A. and Elahi, Y. (2015). A comparative analysis of performance of public & private sector banks in India through camel rating system. *International journal of applied financial management perspectives*, 4(3), 1724-1736.
- Wael Kamal, M.A. (2019). *Mapping the Risks and Risk Management Practices in Islamic Banking*. Wiley.
- Wahyudi, I., Rosmanita, F., Prasetyo, M. and Surya Putri, N. (2015). *Risk Management for Islamic Banks*. John Wiley & Sons. Singapore Ltd.
- World Settlement Bank. (2008). *Principles of Risk Management in E-Banking*, Central Bank Publications, (in Persian)